

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Евгения Петкова Троева-Григорова –

доцент в Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата
докторска програма „Етнология“ към катедра „Етнология“ на Пловдивски университет
„Паисий Хилендарски“

Автор: Гергана Цонева

Тема: „Маркери на идентичност на населението в Помакохория, Северна Гърция“

Научен ръководител: проф. днк Мария Антонова Шнитер – Пловдивски университет „П. Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-5979 от 21.11.2018 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определена за член на научното жури по процедура за защита на дисертационен труд на тема „Маркери на идентичност на населението в Помакохория, Северна Гърция“ за придобиване на образователната и научна степен 'доктор' в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Етнология“ към катедра „Етнология“. Автор на дисертационния труд е Гергана Цонева – докторантка в редовна форма на обучение към катедра „Етнология“ с научен ръководител проф. днк Мария Шнитер от Пловдивски университет „П. Хилендарски“.

Представеният от Гергана Цонева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на Университета и включва следните документи:

- молба до Ректора за разкриване на процедура за защита на дисертационния труд;
- автобиография по европейски образец;

- нотариално заверено копие от диплома за висше образование (ОКС ‘магистър’);
- заповеди за зачисляване в докторантура, за промяна на заглавието на дисертацията и за отчисляване;
- заповеди за назначаване на изпитни комисии за провеждане на докторантски минимум и на изпит по чужд език;
- протоколи за издържани изпити по специалността с успех Отличен (6) и по руски език с успех Мн. добър (5);
- протоколи от катедрени съвети, свързани с докладване на готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд, и съответните заповеди;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации (3 статии по темата на дисертацията);
- 2 служебни бележки за статии, приети за печат;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на Философско-исторически факултет към ПУ „Паисий Хилендарски“.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Гергана Цонева получава магистърска степен по българска филология и етнология от Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ през 1997 г. От 2014 до 2017 г. е докторантка в редовна форма на обучение към катедра „Етнология“ на Философско-исторически факултет на Университета. В хода на докторантурата заглавието на дисертацията е конкретизирано на „Маркери на идентичност на населението в Помакохория, Северна Гърция“. Гергана Цонева е взела изпитите, заложи в индивидуалния ѝ план на обучение, и на 1 март 2017 г. е отчислена с право на защита. На 30-и март и на 12-и октомври 2018 г. се провеждат заседания на катедра „Етнология“ в разширен състав за предварително обсъждане на дисертационния труд, като при второто заседание е взето решение за насочване на текста за публична защита.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертационното изследване на Гергана Цонева е посветено на актуалния проблем за идентичността на населението в Помакохория, Северна Гърция. Българоезичните

мюсюлмани в този регион, които през втората половина на 20-и век живеят в принудителна изолация, в последните десетилетия са изложени на многостранни въздействия, оказващи влияния върху тяхната идентичност. Културата на помаците в Гърция едва в последните две-три десетилетия става обект на системни проучвания, основно от гръцки учени. Гергана Цонева е от малкото български изследователи, които провеждат по-детайлни теренни изследвания сред общността в региона на гр. Ксанти. В този смисъл дисертацията предоставя нови и актуални наблюдения върху идентичността на помаците от Ксантийско. Гергана Цонева си поставя за цел да регистрира и опише основни маркери на тяхната идентичност и да установи тенденции в развитието им във времето. За целта тя разглежда характеристики като език, религия, именуване, облекло, фолклорна култура и светоглед, за да регистрира настъпващите промени, както и факторите, които им въздействат.

4. Познаване на проблема

Авторката е запозната с основни публикации по дисертационната си тема. Приносно за българската хуманитаристика е въвеждането в научно обръщение на материали, публикувани на гръцки език. Същевременно в използваната в дисертацията библиография липсват редица български изследвания върху историята и културата на българите мюсюлмани, а те биха били много полезни за изследването в съпоставителен план. Като първо изследване по проблема на дисертацията на стр. 33 е посочено съчинение на Ст. Шишков от 1936 г., макар да има публикувани редица български краеведски проучвания и данни за помаците от края на 19-и век насетне, част от които са използвани в дисертацията.

Дисертацията е разработена основно на базата на събран от авторката теренен материал, което е и основният принос, тъй като дава представа за съвременните тенденции в развитието на културата и идентичността на гръцките помаци. В текста на редица места докторантката прави съпоставка между познати от литературата данни за елементи на културата и наблюдаваното от нея тяхно съвременно състояние.

5. Методика на изследването

Дисертацията се базира основно на етнографски данни, събрани от Гергана Цонева по време на четири експедиции в района на гр. Ксанти в периода 2014-2015 г., най-задълбочено в с. Мустафчево (Мики). Докторантката е провела неструктурирани, полуструктурирани и структурирани интервюта с 88 респондента, като има възможност

да наблюдава и да участва в обреди от жизнения цикъл. В текста са използвани и архивни материали, публикации по темата, печатни и електронни източници. Събраният изворов материал позволява в дисертацията да се представят редица елементи на културата, които Гергана Цонева разглежда в качеството им на маркери на идентичност.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем от 254 страници и се състои от увод, три глави, заключение, библиография и приложения. В увода са представени целите и задачите на изследването, работните хипотези, проведените изследвания и приложената методика. Предоставена е кратка информация за региона на изследване и за понятийния апарат. Посочени са някои от използваните източници, основно на гръцки език.

Първа глава на дисертацията е посветена на съвременната обредна култура на с. Мустафчево като маркер на идентичност. Тук подробно са разгледани основни етапи от жизнения цикъл и свързаните с тях обреди – родилни обичаи, изпращане на войник, сватбени, следсватбени, погребални обичаи. Описани са и редица празнични събития и обреди – хатим, събори, фестивали, двата байрама, други религиозни празници (т.нар. *кандиля*), *Ерделез* (Хъдерлез), Касъм, курбан при *махия*, молитва за дъжд. Представен е местният сакрален център на с. Мустафчево – тюрбето на Хаджире.

Втора глава на дисертационния труд е посветена на елементи на селищната култура, които също са важни маркери на идентичност. Тук докторантката се спира на облеклото с акцент на всекидневната и празничната женска носия. Отделено е внимание и на именната система, като се подчертава сходството ѝ с тази на българите мюсюлмани в България. Предлагат се и записани на терен пословици, поговорки, приказки, като се посочват техни съответствия от българската фолклорна култура. Описана е традиционната архитектура, приведени са примери от местната топонимия. По отношение на религиозната идентичност на помаците се отбелязва наличието на разнородни тенденции, като един от изводите на изследването е за наличен процес на сунитизация.

Трета глава е посветена на помашката идентичност като съсредоточие на различни политики. Представени са данни за малцинствените политики на Турция, Гърция и България в хода на 20-и век. Обстойно е разгледан проблемът за езика и образованието на мюсюлманските малцинства в Гърция. Докторантката отчита, че обучението на турски език води до турцизация на помаците (по-изявена в региона на Комотини).

Отбелязана е променливостта на идентичността на помаците от изследвания район. Описан е процесът на създаване на помашко-гръцки и на гръцко-помашки речници и на варианти на помашки азбуки.

Като цяло изложението в трите глави има по-скоро описателен характер, а аналитичните части са в скромен обем. В заключението Гергана Цонева прави извода, че за изследваната общност водещ определятел за идентичност е мюсюлманската религия, като помаците в региона на Ксанти се отграничават както спрямо православните гърци, така и спрямо мюсюлманите турци. Изследването констатира редица политически намеси, влияещи върху идентичността на общността. Като маркери на локална идентичност са идентифицирани традиционното облекло, роднинската терминология, топонимията, фолклорната култура. Изследваните обреди от жизнения цикъл, с изключение на мюсюлманските сунет и погребение, показват редица сходства с българската традиционна култура. Авторката отбелязва наличието на предмюсюлмански реликти в системата на календарните празници, които се честват от помаците. Наблюденията на докторантката са, че по-голяма част от представителите на изследваната общност се идентифицират като помаци, но не липсват и такива, които се определят като гърци или турци.

Използваната в текста библиографията е оформена в списък с източници, научни публикации, интернет ресурси. Приложена е информация за респондентите, тяхната професия и образование. Дисертационният труд е снабден с полезни приложения, включващи старите селищни имена, нормативни документи, пословици и поговорки, приказки, речници, топоними, фото и видео материали.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Дисертационният труд е посветен на една актуална и недостатъчно проучена в българската хуманитаристика тема. Основният му принос е в получаването и включването в научна употреба на нови данни за идентичността на помаците в Северна Гърция и в частност на населението на с. Мустафчево. Открити са редица елементи на културата, които помаците считат за характерни особености на тяхната общност. Като маркери на идентичност и фактори за нейното съхраняване авторката разглежда елементи на обредността, именуването, топонимията, езикът, запазената фолклорна традиция. Логичен е направеният извод за голямото сходство между културата на мюсюлманите от двете страни на българо-гръцката граница, като същевременно се отбелязва, че поради дългогодишна изолация, в гръцката част на Родопите се извършват

ритуални практики, които вече са отпаднали при населението в българската част на планината.

Дисертацията идентифицира и редица фактори, които водят до промяна на идентичността. Разгледани са политики към малцинствата с акцент върху отношението към майчиния език и обучението на турски език на помаците в Северна Гърция. Като принос на дисертацията може да се посочи заключението относно съвременните процеси на самоопределение при помаците от Ксантийско. Докторантката прави извода за наличието на множествена (локална, групова, религиозна) идентичност при помаците от региона на гр. Ксанти, която се извява в зависимост от контекста.

Трудът е приносен и с оглед на събраните данни за локални и регионални различия в културата и идентичността на помаците в Северна Гърция. С научно-приложно значение за широк кръг специалисти са събраните етнографски материали (описания на обреди, топоними, пословици, поговорки, приказки, записани на местния диалект).

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Докторантката представя три статии по темата на дисертацията, включени в български сборници от научни конференции. В публикациите са разгледани въпросите за особеностите на именната система в района на с. Мустафчево, за езика и религията от района на гр. Ксанти като фактори при конструирането на идентичност и за детството и юношеството в изследвания регион. Гергана Цонева е автор на други пет публикации извън дисертационната тема. Докторантката е участвала в три национални научни форума и в една международна конференция в България. Съавтор е на антропологичен филм.

9. Лично участие на докторантката

Изложеният в текста на дисертацията материал е резултат от проведени от авторката етнографски наблюдения и изследвания в Северна Гърция и има оригинален характер. Използваната в текста литература е цитирана коректно. Изведените в заключението на дисертацията научни резултати и изводи са дело на докторантката.

10. Автореферат

Представеният автореферат в обем от 34 страници отразява коректно структурата и съдържанието на дисертационния труд. В него са синтезирани основните постигнати резултати. Авторефератът е съобразен с изискванията на нормативната уредба.

11. Критични забележки и препоръки

Фокус на дисертационното изследване е класическата за етнологията категория идентичност. В текста обаче липсват позовавания на основополагащи съчинения по темата, които биха дали по-добра възможност на докторантката да осмисли аналитично изложените описания на културни елементи. В дисертацията не са използвани редица изследвания на идентичността на българите мюсюлмани в България, които биха дали основа за съпоставка на процесите, протичащи при помашкото население от двете страни на българо-гръцката граница. На стр. 176 Гергана Цонева посочва, че помаците в Северна Гърция принадлежат към бекташийския орден. Изложението в дисертацията материал обаче не дава основание за такова твърдение. По-коректно е да се каже, че културата на населението на Помакохория е повлияна от бекташизма, както и самата авторка споменава на други места в текста (стр. 86, 139).

На стр. 49 авторката говори за „сравнителни ниска обща и образователна култура“ на изследваното население в резултат на ниското му образование. Трябва да се отбележи, че в антропологията не е прието подобно квалифициране и разделение при изследването културни реалии.

Направеният в заключението на дисертацията извод, че изследваното помашко население е „обезбългарено“ би трябвало да се прецизира в посока на това, че процесът на ислямизация в Османската империя е станал в епоха, когато религията е водещ белег за идентичност, а националната идентичност е продукт на последвали исторически процеси и е свързана с изграждането на национални държави на Балканите през 19-и и 20-и век.

Някои от представените в дисертацията обреди и практики като *махия* (вид курбан), молитва за дъжд, гонене на буря, палене на *жив огън* за здраве са класифицирани от авторката на стр. 83 като срещащи се само в изследвания от нея район, но те имат редица паралели както при мюсюлманите, така и при християните в България, а и в други региони на Балканите. Надгробните паметници не могат да се определят като „надгробни указатели“, както са описани на стр. 69.

В основния текст на дисертацията, във втора глава са включени приказки, записани на диалект, в обем близо 10 страници. Би било по-добре те да се преместят в Приложението, където са предадени и на съвременен български език. При многобройните позовавания на гръцки език в текста не навсякъде е предложен и превод

на български език. В заключителната част има известни повторения с уводното изложение.

Като цяло дисертационният труд има по-скоро описателен характер.

12. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

С оглед актуалността на темата на дисертационното изследване, препоръчвам след аналитично осмисляне и редактиране на текста, той да бъде публикуван, за да могат повече специалисти и интересувачи се от темата да се запознаят с етнографията на помаците в Северна Гърция и с тенденциите в тяхното самоопределение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати съответстват на специфичните изисквания на Философско-историческия факултет, приети във връзка с Правилника на Университета за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Гургана Цонева е усвоила теоретични знания и професионални умения по научна специалност „Етнология“ и има качества на научен изследовател.

Изложеното по-горе ми дава основание да дам положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’ на Гургана Цонева Цонева в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Етнология“ към катедра „Етнология“ на Пловдивски университет „П. Хилендарски“.

10 януари 2019 г.

София

Рецензент:

Доц. д-р Евгения Троева-Григорова